kaebust tõstavad, lubades hea meelega lapsi kooli saata. Köstrite võimised on aga väga piiratud. Samade andmete järele ei mõista Tartu-Võru maakonnas 21 köstrist 3 lugedagi, 8 mõistavad kirjutada, neist osa siiski „ainult natuke", 1 võib lugeda ja kirjutada, aga mitte laulda ega suuda kooli pidada. Nii on kirikute juures õpetuse saamise võimalus juhulist laadi. 1687. a. annab Kaarel XI seaduse, et igasse kihelkonda tuleb kool ehitada ja köstrile maad anda. Tõsisema tõuke rahvahariduse-tööle annab tegelikult aga Rootsi aja lõpu poole Tartumaal ellu astunud õppeasutus, mis isegi õpetajateseminari ülesanded oma täita võtab: Bengt Gottfried Forseliuse asutatud kool, mis 1684.—1688. a. asutaja juhatusel töötab, esiti Tartu juures Piiskopi mõisas, siis linna agulis. Suur osa noortest inimestest, — juba varssi pärast kooli avamist oli neid 160, — kes siin algõpetust saanud, asuvad õpetajaina töösse Eesti maa-kihelkonnisse. Ka varemini leidub juba üksikute kirikute juures midagi kooli taolist. Nii tõendab Laiuse kirikuõpetaja Broocmann 1692. aastal ametlikus aruandes, et tema juba umbes 20 aastat Laiuse kihelkonnas kooli pidanud ja selle läbi niikaugele jõudnud, et terves kihelkonnas igal pool inimesi leidub, kes lugeda ja laulda oskavad ja ristiusust kaunisti aru saavad. Forseliuse seminari mõjul aga astuvad koolid paljudes kihelkonnis tervel kodumaal tegevusse. 1688. aastal oli Tartumaal 16 rahvakooli umbes 400 õpilasega: Tartu-Maarja ja Nõo kih. kummaski 3, teistes, peale Kursi, Võnnu ja Rannu, kust teateid ei ole, igaühes üks kool.

Forseliuse ootamata surmaga jäi Tartu seminar 1688. a. seisma. Sangaste kirikuõpetaja Chilian Rauschert'i asutatud kihelkonna-kool, mis ka õpetajateseminariks pidi olema, suutis tühjaks saanud kohta ainult osalt täita, Tartumaa kogudusile õpetajaid ja köstreid muretsedes. Suure Põhjasõja tormides hääbuvad aga säärased algatused ise ja kaovad nende jäljedki pea täiesti rahva elust.

Vähe on kõnelda kooli- ja hariduseoludest 18. aastasajal. 1731. aastal avatakse Tartus endine ühendatud kroonu- ja linnakool uuesti 4 klassiga; maavalitsuse-korra sisseseadmise järele muudetakse see kool ülemaks rahvakooliks, ja 1790. a. ülendatakse tema esimene klass gümnaasiumiklassiks. Aastasaja lõpul räägitakse Tartus jällegi eesti algkoolist.

Maakonnas nimetatakse 1735./6. a. kirikukatsumisel 7 „mõisakooli" (Rõngus 2, Otepääs 1, — 24 lapsega, Võnnus 2, Kambjas 2, — 12 ja 60 lapsega); kõstrikoolides (Kirchspielsschulen) on samal ajal õppimas umbes 350 last. Lapsed õpivad lugema, paluma (hommiku- ja õhtupalvete ja katekismuse päheõppimine), laulma, ainult Rannus õpetatakse ka veel piiblilugusid ja salme, ja mõned harjutavad isegi kirjutamist.

Kindralkuberner Browne'i kuulsaks saanud käsukiri 1765. a. mõisakoolide kohta paneb Liivimaa rahvakoolile küll seadusliku aluse, kuid alles pärast selle kordamist 1785. a. hakkab koolide asi vähe liikuma. Tartu ja Võru maakonnas 1786. a. ettevõetud koolikatsumine näitab, et rahvakooli seisukord on üldiselt täiesti vilets. Kooli-